

1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

ในสภาวะการณ์ปัจจุบันความต้องการด้านการท่องเที่ยวของมนุษย์ได้เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปัจจัยเกื้อหนุนหลายประการ ทั้งด้านการคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ ตลอดจนการจัดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายมากขึ้น ความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมตลอดจนปัญหาสุขภาพอนามัยของมนุษย์ พื้นที่เกษตรกรรมจึงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว จึงได้เกิดการท่องเที่ยวในลักษณะทัวร์เกษตร หรือเกษตรสัญจร ทั้งในรูปแบบการเดินทางทัศนศึกษาหาความรู้ในพื้นที่เกษตรกรรมส่วนบุคคลที่ประสบผลสำเร็จเพื่อศึกษาเทคนิค วิธีการต่างๆ แล้วนำไปพัฒนาปรับปรุง ดำเนินการในพื้นที่เกษตรของตน หรือความต้องการที่จะสัมผัสใกล้ชิดเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมชาวบ้านในชุมชนเกษตร ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ตลอดจนความต้องการของนักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะได้บริโภคซื้อหาผลผลิตทางการเกษตรที่มีความสดใหม่ ราคาย่อมเยาจากแหล่งผลิตโดยตรง นอกเหนือจากสภาพทางกายภาพของพื้นที่เกษตรกรรมที่มีสภาพแวดล้อมเป็นจุดดึงดูดที่น่าสนใจสำหรับผู้แสวงหาความสวยงามตามธรรมชาติแล้ว เกษตรกรรมนั้นยังประกอบขึ้นด้วยความรู้ต่างๆ ทั้งเทคโนโลยี กระบวนการ ขั้นตอน การถ่ายทอด และพัฒนาภูมิปัญญาของเกษตรกรหล่อหลอมเป็นวิถีเกษตร ที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองในสังคม วัฒนธรรมของชาวชนบทกลายเป็นจุดเด่นที่มีศักยภาพ มีความน่าสนใจ สามารถดึงดูดผู้คนต่างวัฒนธรรมและผู้ปรารถนาจะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม ผู้ที่ต้องการพักผ่อนในบรรยากาศ หรือกิจกรรมที่แปลกใหม่ให้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สามารถให้ผลตอบแทนแก่เกษตรกรเจ้าของพื้นที่โดยตรง ทั้งในแง่ของการขายผลผลิตรูปแบบต่างๆ และจากการบริการต่างๆ ให้แก่ผู้ที่เดินทางมาเยี่ยมชม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาลต่อประเทศชาติ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก็ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากมายเช่นเดียวกัน ทั้งที่เป็นผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนระบบนิเวศวิทยา ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมาการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีการดำเนินการที่ขาดการวางแผนที่ชัดเจน การขาดความร่วมมืออย่างจริงจังจากหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล เอกชน ผู้ประกอบการ ตลอดจนชาวบ้านในท้องถิ่น การอาศัยประชาชนที่อยู่ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ที่ทราบถึงปัญหา ประสบปัญหา

และได้รับผลกระทบโดยตรง นอกจากนั้นประชาชนในท้องถิ่นมีความรักความผูกพันต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัวอยู่แล้ว การให้เกียรติแก่เขาด้วยการให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวย่อมทำให้เขาเกิดความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ ห่วงแหน และเห็นคุณค่ามากขึ้น การพัฒนาที่ยั่งยืนไปได้ด้วยความเหมาะสมและมีประสิทธิผล (มนัส สุวรรณ, 2538: 10) การพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวในอนาคตจึงสมควรต้องตระหนักถึงความสำคัญและผลของการพัฒนาที่จะตามมา ต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการสื่อสาร การสร้างความเข้าใจของบุคคลที่เกี่ยวข้อง การวางแผนที่ชัดเจนและตระหนักถึงคุณภาพมากกว่าปริมาณ เน้นกระบวนการแห่งความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกำหนดทิศทาง วิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมอันจะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาชุมชนบ้านหนองหอย ด้วยการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะมีความเป็นไปได้มากขึ้นเพียงใดนั้น น่าจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจในแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สิ่งสำคัญคือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรของประชาชนอย่างแท้จริง

จากความเคลื่อนไหวการท่องเที่ยวของประเทศขณะนี้ มีการสนับสนุนระหว่างการท่องเที่ยวแบบมวลชนที่เน้นการตลาดตามระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีตามกระแสโลกาภิวัตน์ กับการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่เน้นความพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นักวิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้คือบริเวณพื้นที่ในความรับผิดชอบของศูนย์การพัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในเขต ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น เป็นมูลเหตุจูงใจให้ผู้ศึกษาสนใจจะทำการศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่บริเวณศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยจะทำการประเมินความต้องการมีส่วนร่วม การกระตุ้น การแลกเปลี่ยน ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ในลักษณะของความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย และชุมชนโครงการวิจัยดังเป้าหมายสำคัญจึงไม่เป็นเพียงวิจัยเชิงสำรวจเท่านั้นแต่หากยังขยายขอบเขตการดำเนินงานเพื่อที่จะช่วยเหลือ ตอบสนองความต้องการของชุมชนให้ได้มากที่สุดอีกด้วย เพื่อจะเป็นแนวทางที่นำไปสู่การกำหนดแนวทาง หรือมาตรการที่มีประสิทธิภาพที่สามารถใช้ในการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่อไปในอนาคตได้อย่างยั่งยืน

สภาพทั่วไปของชุมชนหนองหอยอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 1,200 เมตรมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 22 องศาเซลเซียส ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง ความเป็นมาของชุมชนในอดีตชาวม้งจะทำเกษตรกรรมด้วยการบุกรุกทำลายป่าเพื่อที่ทำกินใหม่ การ

ทำไร่เลื่อนลอยปลูกฝิ่นเป็นปัญหาที่สำคัญอันดับหนึ่งของพื้นที่แห่งนี้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่นที่อยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่มากที่สุด จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2512 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเยี่ยมราษฎรหมู่บ้าน และทรงมีพระราชดำริว่าควรจะมีการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตรในปีพ.ศ. 2517 หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี องค์ประธานมูลนิธิโครงการหลวง ทรงเห็นว่าหมู่บ้านหนองหอยมีประชากรเพิ่มขึ้น และมีการปลูกฝิ่นมาก ทั้ง ๆ ที่ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองเชียงใหม่ และมีการขยายหมู่บ้านออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านหนองหอยเก่า และหนองหอยใหม่ สมควรที่มูลนิธิโครงการหลวงจำเป็นต้องเข้าไปมีบทบาทในการแก้ปัญหาต่าง ๆ “ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย” จึงเริ่มต้นการปฏิบัติงานตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา วัตถุประสงค์หลักของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย คือ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการเกษตร โดยการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ ๆ ทดแทนการปลูกฝิ่นและการทำไร่เลื่อนลอย เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดันน้ำลำธาร ปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น และเพื่อยกสภาพความเป็นอยู่ชาวเขาให้ดีขึ้นทัดเทียมคนพื้นราบ

ปัจจุบันศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอยมีหมู่บ้านในความรับผิดชอบ 5 หมู่บ้าน คือ บ้านสามหลัง บ้านหนองหอยเก่า บ้านหนองหอยใหม่ บ้านแม่ขี และบ้านปางไฮ ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 11,875 ไร่ รวมประมาณ 442 ครอบครัว ประชากรประมาณ 2,007 คน ซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง และชาวเขาเผ่าต่างๆ ได้แก่ ม้ง ลีซอ จีนฮ่อ มูเซอ และเย้า ในด้านการท่องเที่ยวเนื่องจากชุมชนหนองหอยตั้งอยู่ใกล้เมือง สามารถเดินทางจากตัวเมืองเชียงใหม่ได้อย่างสะดวกโดยใช้เส้นทางสาย 107 เชียงใหม่ – ผาง ตรงไปถึงอำเภอแมริมบริเวณกิโลเมตรที่ 17 ให้เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข 1096 สายแม่ริม-สะเมิง ถึงกิโลเมตรที่ 15 เลี้ยวขวาที่บ้านโป่งแยงไปอีกประมาณ 6 กิโลเมตร กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่

- เส้นทางชมแปลงปลูกผัก และแปลงผลไม้เมืองหนาวของชาวม้ง
- เทศกาลปีใหม่ม้ง ซึ่งจัดในช่วงเดือนธันวาคม- มกราคมของทุกปี
- การละเล่นพื้นบ้านของชาวม้ง เช่น ตีกลอง เป่าแคน ชลุ่ม การเล่นซู้จ่าง
- ทัศนกรรมพื้นบ้าน เช่น การปักผ้าของหญิงม้ง การต้มเหล้าข้าวโพด
- เส้นทางธรรมชาติ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง –จุดชมวิวม่อนลี่ – จุดชมวิวม่อนดอย – น้ำตกตาดหมอก – น้ำตกวังฮาง
- สินค้าที่ระลึกจากฝีมือชาวไทยภูเขา เช่น ผ้าปักม้ง ผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูป

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงไม่ใช้การตลาด หากเป็นกระบวนการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อให้คนในท้องถิ่นอยู่ร่วมกันได้อย่างพอเพียงและสันติ โดยใช้ภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีทั้งทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการร่วมกัน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสอดคล้องตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแห่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจให้มีดุลยภาพระหว่างมิติทางวัตถุ และจิตวิญญาณ ทำให้คนในท้องถิ่นมีชีวิตร่วมกันในความเป็นมนุษย์ที่ต้องอยู่รวมกันเป็นครอบครัว เครือญาติ ชุมชน ทั้งในระดับบ้าน และเมืองในท้องถิ่น การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนคือสิ่งที่ “คนใน” (คนภายในท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันมานานในดินแดนมาตุภูมิ) เท่านั้นที่จะคิด และทำได้ ไม่ใช่เป็นเรื่องของ “คนนอก” (ไม่ว่ารัฐหรือปัจเจกใดจากภายนอก) มาทำให้ นับเป็นการพัฒนามาจากข้างใน โดยที่ “คนใน” กำหนดทางเลือกที่เห็นว่าเหมาะสมกับตนเองโดยที่คนจากข้างนอกมีบทบาทเป็นเพียงผู้รับรู้ในเรื่องราวต่างๆ และอาจเข้ามาเพื่อช่วยเหลือในด้านความรู้ และวิธีการในการจัดการหากชุมชนต้องการความช่วยเหลือ

จากหลักการ และเหตุผลผลดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาโครงการวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในมิติการพัฒนาจากภายใน กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แร่ม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่” โดยมีเป้าประสงค์สำคัญในการวิจัยคือ เพื่อศึกษาถึงศักยภาพด้านคน และพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และเพื่อศึกษารูปแบบ แนวทาง วิธีการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยการพึ่งตนเองของท้องถิ่นอย่างเหมาะสม

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาศักยภาพของคน และพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนที่อยู่ในบริเวณศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แร่ม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบ แนวทาง และวิธีการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยการพึ่งตนเองของชุมชนในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาถึงศักยภาพของคน ได้แก่ ความต้องการมีส่วนร่วมการท่องเที่ยวของชุมชน การรวมกลุ่มร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา การพัฒนาการท่องเที่ยว กระบวนการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แร่ม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

ศักยภาพด้านพื้นที่ ได้แก่ การสำรวจศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนว่ามีอะไรโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การส่งเสริมให้ชุมชนได้มองเห็นความสำคัญของทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อเป็นฐานการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

ศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านหนองหอยที่เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของชุมชนด้านต่างๆ ได้แก่ ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี

ศึกษาถึงแนวทางและวิธีการที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมและยั่งยืนจากฐาน และทุนทางสังคม โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากนักวิจัย และชาวบ้าน

1.3.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่อยู่ภายใต้การดำเนินงาน หรือการสนับสนุนของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่

1.3.3 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็นด้วยกัน 3 กลุ่ม คือ

- 1) แกนนำชาวบ้าน ได้แก่ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการดำเนินงานท่องเที่ยวหมู่บ้าน เป็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 30 คน
- 2) ประชาชนหมู่บ้านหนองหอย จากการสุ่มตัวอย่าง และใช้แบบสอบถามสำรวจความคิดเห็นความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของประชาชนในหมู่บ้านหนองหอยจำนวน 300 คน
- 3) นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในชุมชนช่วงระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2553 โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ และใช้แบบสอบถามสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนหนองหอย จำนวน 100 คน

1.4 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

1.5 การทบทวนวรรณกรรม สารสนเทศ (Information) ที่เกี่ยวข้อง

1) แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน (Community) มีแนวคิดต่างๆ ดังนี้

ดันแฮม (Arthur Dunham อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 111) กล่าวว่า ชุมชนคือกลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนา อยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกันและกัน และมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่ว ๆ ไปอย่างเดียวกันเช่นมารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณีและแบบแห่งการพูด

แมคไควเวอร์ (Robert M. Maciver อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 112) กล่าวว่า ชุมชนหมายถึงกลุ่มคนซึ่งอยู่ร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ดังนั้นคนเหล่านี้จึงมีความสนใจร่วมกัน ซึ่งไม่ใช่ความสนใจเฉพาะอย่างหนึ่งอย่างใด แต่เป็นความสนใจหลาย ๆ อย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน ซึ่งกว้างขวางและมากพอจนครอบคลุมไปถึงชีวิตความเป็นอยู่ของพวกตน

วอร์เรน (Roland Warran อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 113) กล่าวว่า ชุมชนเป็นกลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกัน อยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือ ข้อบังคับอันเดียวมีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีวัฒนธรรมเดียวกันและมีพฤติกรรมอย่างเดียวกัน

พัฒน์ สุจ้านงค์ (อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 113) กล่าวว่า ชุมชนหมายถึงดินแดนทั่วไปที่มีคนจำนวนมากกว่า 2 คนขึ้นไป ที่ได้ร่วมกันด้วยทรรศนะอย่างเดียวกัน คือมีความคิดความเห็นพ้องต้องกันรวมตัว กันที่จะทำอะไรร่วมกันและหวังที่จะไปสู่ผลสำเร็จนั้นอย่างเดียวกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างในสนธิฯ พลศรี, 2547: 114) ชุมชนหมายถึงองค์การทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุ ถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้

กล่าวโดยสรุป “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกัน และมีการติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากการอยู่ในพื้นที่ร่วมกันหรือมีอาชีพร่วมกันหรือการประกอบกิจการซึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน หรือการมีวัฒนธรรม ความเชื่อ หรือความสนใจร่วมกัน โดยความเป็นชุมชนอาจหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2) แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

สนธิฯ พลศรี (2547: 175) ได้กล่าวถึง “ความเข้มแข็งของชุมชน” หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเชื่ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต้องประกอบไปด้วยสิ่งต่างๆ ดังนี้

2.1) องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดกรอบองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้

- 1) บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ได้
- 2) มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก
- 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเชื่ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน
- 4) มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ
- 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ
- 6) มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ
- 7) มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 8) มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี

9) มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป
ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

2.2) ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

- 1) สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
- 2) สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
- 3) มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจน เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
- 4) สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ติดตามและประเมินผลการแก้ปัญหาและการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการชุมชน
- 5) สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน
- 6) การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป
- 7) มีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนา อาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่น ๆ ท้องถิ่น ภาครัฐราชการ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

2.3) กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเป็นฐานรองรับการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทวีพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันทุกด้าน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้มีกระบวนการที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่

1) การส่งเสริมกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤต โดยพัฒนาศักยภาพให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันร่วมคิดร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรักษาผลประโยชน์ของชุมชนด้วยตนเอง รวมทั้งให้ความสำคัญกับการปรับวิถีคิดและวิธีการทำงานของบุคลากรภาครัฐจากการเป็นผู้สั่งการเป็นผู้สนับสนุนในการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง

2) การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในลักษณะ “ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้” เพื่อส่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนได้มีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อการพัฒนาอาชีพ และเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคมและสวัสดิภาพของชุมชนการฟื้นฟูอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งการสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายของชุมชน

3) แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้มีการให้แนวคิดต่างๆ ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ หรือ United Nation (อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 133) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ และเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่าง ๆ ดังนี้ ประการแรก ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ ทงสังคม และการจัดสรรทรัพยากร และประการที่สอง ในการกระทำโดยสมัครใจ ต่อกิจกรรมและโครงการ

พัคมัน บุนยรัตน์พันธ์ (อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 143) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผน โครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 144) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่แล้วมา เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่เข้ามาร่วมสมทบแรงงานสมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันทำ แต่การเข้ามามีส่วนร่วมในปัจจุบันและอนาคต จะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมบำรุงรักษา มากกว่าการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง

อำนาจ อนันตชัย (อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 145) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของงานดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงาน มีโครงสร้าง นโยบาย การดำเนินงานและใช้วิธีการให้บรรลุถึง เป้าหมาย โดยวิธีการที่ดีที่สุดในสภาพแวดล้อมภายใน

และภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงาน

เคิร์ท (Keith อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 148) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มหนึ่งซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจ ให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทั้งให้ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ กับกลุ่มดังกล่าวด้วย Reeders (อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 153) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

เออร์วิน (Erwin อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 153) ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตน เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

แชปลิน (Chapin อ้างในสนธยา พลศรี, 2547: 153) กล่าวว่า ลักษณะที่จะเป็นเครื่องชี้การมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม จะดูได้จากลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุ สิ่งของ และการเสียสละเวลา แรงงาน การเงิน การเป็น สมาชิกของคณะกรรมการและกาเป็นผู้ดำเนินการในกิจการนั้น ๆ โดยตรง

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วม หมายถึงการที่ทำให้ประชาชน หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เข้ามาสู่กระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมกันคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ และรับผลร่วมกัน เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน แนวคิดการมีส่วนร่วมสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของสังคมที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

4) แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (sustainable tourism)

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว โดยเน้นการจัดการทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

กรอบแนวคิดของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยหลักการสำคัญต่างๆ ดังนี้

- 1) การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว
- 2) ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน

3) ต้องยอมให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่เกิดจากการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

4) ต้องชี้ นำภายใต้ความปรารถนาของคนในท้องถิ่นนั้นๆ

5) ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ ทรัพยากรและชีวิตของท้องถิ่น

ไพฑูรย์ พงศบุตร (อ้างในการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541: 25) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่ามีหลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) ซึ่งเป็นกระแสความคิดหลักของโลกในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาและได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Commission on Sustainable Development) ขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งหลักการโดยทั่วไปของการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ จะต้องมีการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างพอดีเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนานและมีการกระจายผลประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่รวมทั้งมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียเมื่อนำหลักการนี้มาปรับใช้กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงมีจุดเน้นที่สำคัญ ดังนี้

1) จะต้องดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวให้สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในระยะเวลายาวนานจนถึงชั่วลูกชั่วหลานมิใช่เพียงเพื่อคนรุ่นปัจจุบันเท่านั้น

2) ลดการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองและลดปริมาณของเสียที่จะเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

3) มีการกระจายรายได้และผลประโยชน์ให้แก่คนในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวตั้งอยู่เปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้าร่วมในการจัดการและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

4) มีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเช่น หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องผู้ประกอบการท่องเที่ยวและชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการวางแผนงานการจัดสรรงบประมาณและการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม

5) มีการสร้างเครือข่ายเพื่อเผยแพร่แนวคิด การศึกษาวิจัยและความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ออกไปในหมู่ประชาชน ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศอย่างกว้างขวาง

1.6 คำสำคัญ (keyword) ของโครงการวิจัย

1.6.1 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว โดยเน้นการจัดการทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

1.6.2 เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพา

ปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้นคือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด กล่าวโดยสรุป คือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

1.6.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง

1.6.4 การพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การพึ่งตนเองทางด้านจิตใจ เช่น ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง การพึ่งตนเองด้านสังคมแต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใช้และจัดการธรรมชาติอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน ด้านเทคโนโลยีเทคโนโลยีที่เข้ามาทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง ด้านเศรษฐกิจมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้

1.6.5 ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับโดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆ ในสังคมด้วย